

Далик В. П.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва
Національного університету «Львівська політехніка»*

Дуляба Н. І.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
Львівського торгово-економічного університету*

Dalyk V. P.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor, Department of Management and International Business
National University «Lviv Polytechnic»*

Duliaba N. I.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Economics of Enterprise
Lvov Trade and Economic University*

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

EXTERNAL TRADE OF UKRAINE: REALITIES AND PROSPECTS

Анотація. У статті розглянуто тенденції розвитку зовнішньої торгівлі України на основі статистичних даних торгівлі товарами і послугами. Встановлено основні проблеми міжнародної торгівлі, її вплив на розвиток вітчизняної економіки. Охарактеризовано основні напрями подолання проблем зовнішньої торгівлі України та перспективи подальшого розвитку у світлі світових глобалістських тенденцій.

Ключові слова: зовнішня торгівля, розвиток, тенденції, товари і послуги.

Постановка проблеми. Залучення вітчизняної економіки до світових глобалістських заходів сприяє розширенню можливостей України щодо здійснення торговельних операцій на міжнародних ринках. Попри сприятливі ззовні умови для розвитку зовнішньої торгівлі існують перешкоди внутрішнього характеру – воєнно-політичний конфлікт на сході країни, погіршення економічних відносин із Росією, кризовий стан економіки держави. Відтак, змінюються умови і можливості співпраці вітчизняних підприємств із зарубіжними партнерами. Окремі напрями міжнародної торговельної співпраці стають тривалими, формують закономірності їх розвитку, інші носять короткостроковий характер, відображаючи певні тенденції співпраці.

Зважаючи на першочергове завдання підвищення вітчизняної економіки, зростання добробуту населення, підвищення якості та рівня його життя, питання міжнародної торгівлі є одним з інструментів урядової політики у вирішенні означених проблем. Відтак, актуальність даного дослідження обумовлена необхідністю дослідження розвитку міжнародної торгівлі України та встановлення перспектив використання такої співпраці з метою зміцнення вітчизняної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження питань розвитку міжнародної торгівлі є праці А. Сміта, Д. Рікардо, В. Леонтьєва, В. Оліна, Е. Хекшера, Д. Хьюма та ін. Сучасний стан та проблеми розвитку міжнародної економіки досліджували такі вітчизняні вчені, як І. Бураковський, О. Гаврилюк, А. Мазаракі, Ю. Макогон, Т. Мельник, О. Єлісеєнко, С. Савельєв, Т. Циганкова тощо. Зокрема, А. Мазаракі належить дослідження сучасних тенденцій та чинників розви-

тку зовнішньої торгівлі України; Ю. Макогон висвітлив вплив зовнішньоекономічних зв'язків України на реалізацію можливостей залучення іноземних інвестицій. Такі праці створили теоретичне підґрунтя для проведення даного дослідження та сприяли розвитку дослідження теми.

Мета статті полягає у дослідженні тенденцій, визначенні закономірностей розвитку зовнішньої торгівлі України товарами і послугами, встановленні його перспектив та напрямів подолання проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток світової фінансової кризи, військово-політичний конфлікт на сході України зумовили негативний розвиток зовнішньої торгівлі України (рис. 1). Для дослідження тенденцій та закономірностей розвитку міжнародної торгівлі товарами і послугами обрано період 2006–2015 рр., тобто останнє десятиліття. Такий вибір обумовлений насамперед необхідністю дослідження напрямів та проблем розвитку, які визначаються в довгостроковому періоді. Також вибір періоду обумовлений необхідністю дослідження зовнішньої торгівлі, на яку суттєвий вплив мав розвиток світових тенденцій розвитку економіки, у тому числі кризові явища, які виникли в 2007–2008 рр. та мають місце в окремих економіках і дотепер.

Експерти ДЗІ відзначають, що резерви для покращання сальдо зовнішньої торгівлі вичерпалися ще в 2005 р. [3]. Відносно стабільна і сприятлива кон'юнктура стосовно товарів українського експорту хоч і забезпечувала приріст зовнішніх надходжень, проте виробничі можливості галузей лідерів-експортерів вичерпали себе повністю. Зовнішня торгівля в Україні набула характеру здебільшого одностороннього зв'язку, тобто негативне сальдо торговельного балансу свідчить про значне пере-

важання імпорту над експортом в нашу державу (рис. 2) і про її здебільшого сировинну складову, а не готову продукцію, як це є у розвинутих країнах світу.

Рис. 1. Сальдо зовнішньоторговельних операцій за 2006–2015 рр., тис. дол. США [1]

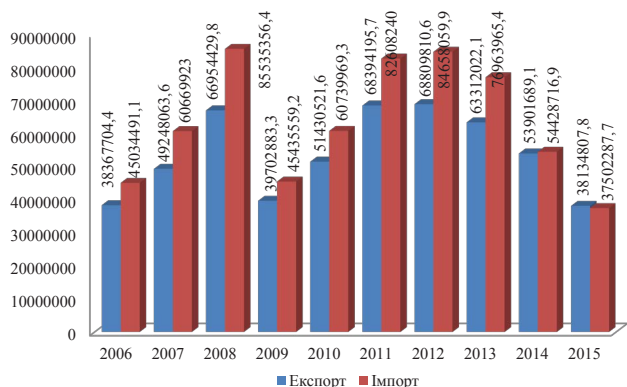

Рис. 2. Показники експорту та імпорту товарів та послуг України в 2006–2015 рр. [1]

Як видно з даних рис. 1, 2, протягом аналізованого періоду лише в 2015 р. сальдо зовнішньоторговельного балансу набуло позитивного значення – 632 520,1 тис. дол. США, тобто експорт перевищив імпорт. Проте ці дані не є особливо втішними з урахуванням того, що по закінченні I кварталу 2016 р. сальдо знову становило -961 258,4 тис. дол. Таким чином, зовнішня торгівля України чітко характеризується переважанням імпорتنних операцій над експортними. Це насамперед відображає споживацьку політику нашої держави: ми готові купувати

все, чого не вистачає, а не виробляти самі. Відповідно, і продавати вітчизняним підприємствам на зовнішній ринок не дуже є що.

Переважання імпорту над експортом зумовлене суттєвим зниженням самого експорту в 2006–2015 рр., зокрема після 2012 р. Водночас імпорт у 2012 р. набув одного з найбільших значень досліджуваного періоду – 84 658 059,9 тис. дол., що майже рівне найбільшому значенню показника імпорту, отриманого в 2008 р. на рівні 85 535 356,4 тис. дол. США. Досить суперечливим є вплив світових та внутрішніх економічних факторів на розвиток українського імпорту. В очікуванні інфляції та знеціненні гривні вітчизняні споживачі з метою збереження своїх заощаджень придбавали більше імпорتنних товарів, тим самим стимулюючи зростання імпорту.

Аналіз товарної структури зовнішньої торгівлі України, проведений за даними табл. 1 і 2, дав змогу виділити основні 10 видів товарів, які експортуються та імпортується вітчизняними суб'єктами ЗЕД.

Як видно з табл. 1, у товарній структурі експорту протягом 2006–2015 рр. переважають чорні метали, вироби з чорних металів, реактори ядерні, котли і машини, зернові культури, жири та олії рослинного або тваринного походження, насіння і плоди олійних рослин, руди, шлак, зола, електричні машини, продукти неорганічної хімії, залишки та відходи харчової промисловості. Варто зазначити, що за основними експортованими товарами в 2015 р. порівняно з 2006 р. товарооборот зріс на 4 902 333,5 тис. дол. Також зросла їх частка в досліджуваному періоді на 12,4%. Проте детальний аналіз товарної структури експорту дає змогу зробити висновок про загальне погіршення його стану: основний експортний продукт – чорні метали – знизилась в товарообороті як сумарно, так і їх частка; зі структури експорту 2015 р. вибули енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки, органічні хімічні сполуки, добрива, залізничні або трамвайні локомотиви, шляхове обладнання тощо. Також за структурою експорту можна судити про те, що світові економіки потребують переважно української сировини, сільськогосподарських продуктів чи складових частин для розвитку власної промисловості. Це свідчить про неконкурентоспроможність вітчизняної переробної, легкої, харчової промисловості.

Використання експортного потенціалу України є передумовою для розвитку економіки, зростання ВВП. Аналіз товарної структури експорту показав переважання експорту чорних металів та виробів із них. Разом із тим, як

Таблиця 1

Товарна структура експорту України за основними товарами в 2006–2015 р. [1]

Назва товарів	2006		2015		Відхилення	
	Σ, тис. дол.	Частка, %	Σ, тис. дол.	Частка, %	Σ, тис. дол.	Частка, %
Зернові культури	1354246,8	3,5	6057974,2	15,9	4703727,4	12,4
Насіння і плоди олійних рослин	314393	0,8	1475377,3	3,9	1160984,3	3,1
Жири та олії тваринного або рослинного походження	971400,5	2,5	3299876,3	8,7	2328475,8	6,2
Руди, шлак, зола	912326,1	2,4	2216461,0	5,8	1304134,9	3,4
Залишки та відходи харчової промисловості	170170,5	0,4	995852,4	2,6	825681,9	2,2
Продукти неорганічної хімії	1086642,6	2,8	967422,1	2,5	-119220,5	-0,3
Деревина і вироби з деревини	602850,4	2,6	1106428,5	2,9	503578,1	0,3
Чорні метали	13051226	34	8077566,1	21,2	-4973659,7	-12,8
Вироби з чорних металів	2361608,2	6,2	916920,8	2,4	-1444687,4	-3,8
Реактори ядерні, котли, машини	2051504,1	5,3	1964491,0	5,1	-87013,1	-0,2
Електричні машини	1278980,3	3,3	1979312,1	5,2	700331,8	1,9
Разом	24155348	63,8	29057682	76,2	4902333,5	12,4

вже зазначалось, продукція української металургії носить сировинну основу з низькою доданою вартістю. Проблемою розвитку експортного потенціалу металургії є низька та застаріла технічна оснащеність. Відтак, без модернізації конкурентоспроможність металургійного комплексу України залишається низькою.

Натомість світова кон'юнктура та високий аграрний потенціал України відображають можливості розвитку експорту продукції АПК, продуктів харчування. Україна має можливості збільшувати обсяги виробництва та експорту зерна, насіння і плодів олійних рослин, жирів та олій рослинного і тваринного походження, молочних продуктів. «За оцінками фахівців, високі ціни на продовольство за його недостатності у світі можуть стати перманентними, що стимулюватиме привабливість АПК щодо нарощування обсягів його продукції» [2, с. 11]. Проте для цього потрібна виважена політика і підтримка держави. Вона насамперед пов'язана зі стимулюванням розвитку відповідних галузей АПК, їх дотуванням та частковим відшкодуванням ризиків.

Відмінною є структура імпорту в Україну, де присутні продукти переробки, про що свідчать дані табл. 2.

Зокрема, висока питома вага протягом всього періоду дослідження належить паливним матеріалам, нафті і продуктам її перегонки, реакторів ядерних, котлів та машин (які також і експортуються з України), засобів наземного транспорту, крім залізничного. Також на відміну від експорту імпортується фармацевтична продукція, різноманітна хімічна продукція, добрива, пластмаси та полімерні матеріали. Загалом, аналіз структури імпорту характеризується звуженням його товарного асортименту, що пов'язано передусім зі зниженням доходів населення, його купівельних настроїв.

Дефіцит зовнішньоторговельного балансу, загальне зниження ВВП є також результатом змін у географічній структурі міжнародної торгівлі. Насамперед це пов'язано із втратою основного імпортера України – Російської Федерації. За даними рис. 3 можна визначити про суттєве зниження в останні роки частки імпорту в Російську Федерацію.

Зокрема, видно, що пік зовнішньоторговельних взаємин із РФ припадає на 2010–2011 рр., коли частка імпорту українських товарів перевищувала 35%. Суттєве зниження обсягу імпорту і, відповідно, його частки сталось у 2014 р. і посилилось у 2015 р. Такий спад є результатом розгортання воєнно-політичного конфлікту на сході Укра-

їни, що спонукало введення економічних санкцій, заборон увезення товарів, тобто економічної співпраці між Україною та Російською Федерацією.

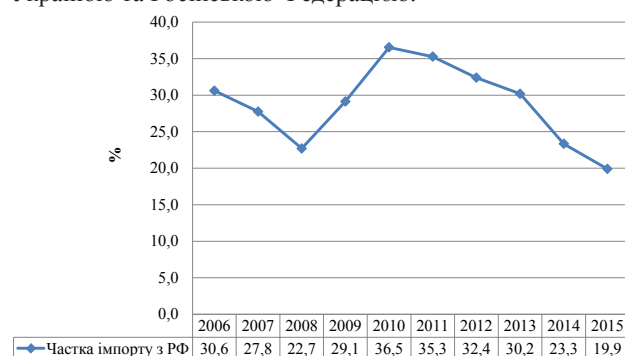

Рис. 3. Частка імпорту в Російську Федерацію в загальному імпорті України в 2006–2015 рр., %

Проблеми розвитку зовнішньої торгівлі послугами також пов'язані із досліджуваними вище чинниками. Однією з основних проблем розвитку зовнішньоторговельних послуг України є зниження їх обсягу у 2015 р. порівняно з попередніми періодами. Серед основних причин зниження обсягу надання послуг на зовнішніх ринках виділяємо [4]: геополітичні проблеми, фактичне повне або часткове виключення з прямої участі в зовнішньоекономічних зв'язках підприємств цілих регіонів (фактично анексований Росією Крим та окуповані теж за фактичної участі Росії райони Донбасу), нестабільність національної валюти та національної економіки тощо.

Висновки. Зовнішня торгівля товарами і послугами відіграє важливу роль у формуванні ВВП країни, стимулюванні розвитку економіки України. Відтак, заходи щодо її розвитку посідають важливе місце у системі заходів щодо подолання кризових явищ та посткризового відновлення економіки. Місце експорту у формуванні економічної динаміки є значним, а отже, він має перетворитися на чинник структурної перебудови вже у коротко- та середньостроковій перспективах.

Аналіз тенденцій розвитку зовнішньої торгівлі відображає переважно негативне зростання дефіциту зовнішньоторговельного балансу, зниження експорту та погіршення його структури, зростання імпортозалежності країни. Знання основних чинників виникнення окреслених проблем повинно бути рушієм для вирішення на всіх

Таблиця 2

Товарна структура імпорту України за основними товарами в 2006–2015 рр. [2]

Назва товарів	2006		2015		Відхилення	
	Σ, тис. дол.	Частка, %	Σ, тис. дол.	Частка, %	Σ, тис. дол.	Частка, %
Палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки	12711627	28,2	10876998	29,0	-1834629,9	0,8
Фармацевтична продукція	1384877,2	3,1	1367034,5	3,6	-17842,7	0,5
Різноманітна хімічна продукція	467585,3	1,0	930125,2	2,5	462539,9	1,5
Пластмаси, полімерні матеріали	1988858,5	4,4	2092226,7	5,6	103368,2	1,2
Реактори ядерні, котли та машини	5191399,3	11,5	3579655,6	9,5	-1611743,7	-2,0
Електричні машини	2682029,2	6,0	2695337,4	7,2	13308,2	1,2
Засоби наземного транспорту, крім залізничного	4898344,5	10,9	1623902,1	4,3	-3274442,4	-6,6
Чорні метали	1468892,7	3,3	685467	1,8	-783425,7	-1,5
Каучук, гума	538876,3	1,2	930125,2	1,5	391248,9	0,3
Добрива	206976,4	0,5	708333,5	1,9	501357,1	1,4
Органічні хімічні сполуки	518576,2	1,2	568700,4	1,5	50124,2	0,3
Разом	32058043	71,3	26057905	68,4	-6000137,9	-2,9

рівнях організації зовнішньої торгівлі: від товаровиробника до держави.

Аналіз тенденцій та закономірностей розвитку зовнішньої торгівлі України та чинників, що їх спонукали, дає змогу визначити основні перспективи її подальшого розвитку. Зокрема, у наступні роки суттєво не зміниться структура експорту вітчизняних товарів. Для поживлення експорту товарів і продукції вітчизняних підприємств «велике значення матиме поліпшення якості товарів шляхом технологічної модернізації металургійних підприємств та відновлення попиту на метали на світових ринках» [2]. Зміна структури експорту в бік зростання частки товарів із більшою питомою вагою доданої вартості можливе за створення якісних конкурентоспроможних товарів та формування іміджу країни на світових ринках. У структурі

імпорту також не очікується суттєвих змін. Залежність від імпорту енергоносіїв наразі стимулюватиме ріст імпорту випереджаючими темпами порівняно з розвитком експорту. Вирішення цієї проблеми лежить у модернізації ЖК комплексу України, пошуку альтернативних джерел енергії для української економіки. Крім того, постійне знецінення гривні, зниження реальних доходів стимулює перехід багатьох імпортерів товарів повсякденного вжитку в тінь. І це може стати тенденцією наступних років.

Таким чином, розвиток зовнішньої торгівлі України та з її допомогою економіки країни в найближчій перспективі залежить від виваженої політики уряду щодо стимулювання власного виробництва, зниження кризових явищ, подолання безробіття, сприяння зміцненню національної валюти.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Мазаракі А. Сучасні тенденції та чинники розвитку зовнішньої торгівлі України / А. Мазаракі, Т. Мельник // Вісник КНТЕУ. – 2011. – № 2. – С. 5–14.
3. Держзовнішінформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrdzi.com/ru>.
4. Далик В.П. Проблеми розвитку української зовнішньої торгівлі послугами / В.П. Далик, Н.І. Дуляба // Регіональні проблеми розвитку територіальних систем: теорія, практика, перспективи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (15–16 квітня 2016 р.). Ч. 3; ред. кол.: М.А. Лендел (гол. ред.) [та ін.]. – Ужгород: ФОП Сабов А.М. – С. 26–29.

Анотація. В статті рассмотрені тенденції розвитку зовнішньої торгівлі України на основі статистичних даних торгівлі товарами та послугами. Установлені основні проблеми міжнародної торгівлі, її вплив на розвиток економіки України. Охарактеризовані основні напрями подолання проблем зовнішньої торгівлі України та перспективи подальшого розвитку в світлі світових глобалістських тенденцій.

Ключевые слова: зовнішня торгівля, розвиток, тенденції, товари та послуги.

Summary. The tendencies of development of foreign trade of Ukraine on the basis of statistical data for trade in goods and services. Found out the main problems of international trade, its impact on the development of the domestic economy. Characterized the basic directions of overcoming problems of foreign trade of Ukraine and prospects of further development in the light of the world globalist trends.

Key words: external trade, development, trends, products and services.